

Middelalderbyen

Torvet set fra Vor Frue Kirke.

NATURGRUNDLAG OG LANDSKAB

Svendborg by ligger i et kuperet morænelandskab på kanten af den store tunneldal, der i dag udgør Svendborg Sund. Middelalderbyen lå på toppen af en lille bakke, hvis ret stejle skrænter endnu er markante i byen. Placeringen gjorde byen let at forsvare, samtidig med at bugten mod øst og Svendborg Sund sikrede gode besejlings- og ankringsforhold. Nord og syd for byen lå lavereliggende marine forland med våde enge, som i dag er bebyggede.

Det kuperede terræn giver sammen med de varierede udsigter mod Svendborg Sund, Turø og Tåsinge store landskabelige kvaliteter til byen.

KULTURHISTORIE

Det eksakte tidspunkt for Svendborgs grundlæggelse kendes ikke, men en række arkæologiske indicier peger på midten af 1100-årene. Navnet Svendborg, i formen "Swineburgh", kendes fra 1229, og byens ældst kendte købstadsrettigheder daterer sig til 1253. Købstadens placering var ud fra en maritim betragtning velvalgt i en beskyttet vig ved sundet mellem Storebælt og øhavet syd for Fyn; tæt på det sted, som formodentlig siden Arilds tid var almindeligt benyttet som overfartssted mellem Fyn og Tåsinge.

Svendborg må ret hurtigt have fået en vis betydning. I 1236 placerede franciskaner-ordenen deres 5. kloster i Danmark i netop Svendborg. Omtrent samtidig med opførelsen af klostret i årtierne omkring midten af 1200-tallet blev også de to købstadskirker, Vor Frue Kirke og Sct. Nicolai Kirke, opført i datidens moderne byggemateriale, røde mursten af brændt ler. Kirkebygningerne har siden undergået visse forandringer, men deres arkitektoniske kerne stammer fra 1200-tallet.

Som andre middelalderbyer var Svendborg befæstet mod landsiden af en halvcirkelformet vold og voldgrav, hvoraf to rester ses i terrænet i dag, dels ved Kyseborgstræde, dels i Krøyers have. Mod søsiden lå en række forsvarsanlæg langs Svendborgsund. Af de fem byporte er der ikke længere nogen spor.

Det største af de landværts forsvarsanlæg var borgen "Ørkild", der blev brændt af under Grevens Fejde i 1534. Den markante borgbanke er fredet og hører til Danmarks største af sin slags.

Svendborgs bebyggelse lå oprindeligt samlet langs Møllergade/Korsgade og Gerritsgade/Brogade. Disse gader er stadig byens vigtigste handlegader – i dag med status som gågader. Svendborgs største torv og markedsplads ligger noget atypisk i forhold til byens hovedstrøg, nærmest som en sidegren til Møllergade, og relativ tæt på købstadens udkant bag Fruestræde. Rådhuset lå fra middelalderen til 1882 på torvet og delte det i Lilletorv og Store Torv.

Befolkningstallet var efter vore dages standard ikke imponerende: Ved den første folketælling i 1769 blev der optalt 1714 indbyggere, og det var antagelig ikke flere end ved Reformationen. I det mellemliggende 1600-tal havde svenskekrigene betydet en betragtelig nedgang i både antallet af personer og huse. I 1801 var der stadig under 2000 indbyggere i Svendborg, men herefter sker der gennem 1800-tallet en voldsom vækst op til i alt 4556 indbyggere i 1850 og hele 8754 i 1890.

Befolkningstilvæksten måtte naturligvis sprænge byens rammer. Allerede lang tid før byportenes fald i 1850 havde bebyggelser med huse bredt sig udenfor byen – først og fremmest videre ud ad Møllergade, hvor det fattige Ørkildsgade-kvarter led hårdt under koleraens hærgen i 1853. Men også udenfor Bagergades og Gerritsgades porte havde bebyggelsen bredt sig i første halvdel af 1800-tallet.

Den middelalderlige købstad var oprindeligt tænkt som et sted, der ”opsugede” varer og kapital fra oplandet til gavn for land og konge. Handlen blev indtil ca. 1860 beskyttet med privilegier, der gav købstaden monopol på snart sagt al handel og på alle finere håndværk. Købmanden var derfor en central figur i handlen med oplandet, og oplandet til Svendborg gik helt op på Midtfyn og omfattede store dele af øerne syd for Fyn.

Købmændene aftog korn og øvrige produkter fra bønder og herremænd og solgte dem i stedet alskens kolonial- og kramvarer. De større købmænd var indtil begyndelsen af 1800-tallet ofte selv skippere på egne skibe, når der købes eller afsættes varer i ind- og udland. Siden opstod der en række selvstændige erhverv til at organisere og udføre den maritime varehandel.

I 1790 havde Svendborg 29 købmænd, hvoraf cirka halvdelen havde deres gårde i Møllergade. Af disse 29 var fem decideret storkøbmandsfamilier, der bl.a. søgte at konsolidere formuen gennem indbyrdes giftermaal. Familierne Baagøe og Ribers drev således fra 1879 i alt fem købmandsgårde, hvor Baagøes gård i Gerritsgade, Ribers gård i Møllergade og Baagøe & Ribers plads i Kullinggade er velbevarede eksempler. Krøyers købmandsgård i Møllergade er et andet eksempel på, hvor stor og kompleks en købmandsvirksomhed var, med kolonialhandel, brændevinsbrænding og kornoplæg i bygninger samlet omkring to gårdspladser tættest Møllergade.

Indtil slutningen af 1800-tallet var det karakteristisk for Svendborgs indre by, at hver matrikel husede både høj og lav og rummede en række forskellige funktioner. Typisk boede ejerens husstand i forhuset, gerne på 1. sal, fordi der var forretning i stueetagen. I bagbygningerne, der ofte var bygget til husdyrhold, var der også lager til forretningen, eller de var ombygget til håndværks- eller industrivirksomhed. I bagbygningerne boede også de ansatte, som der ikke var plads til i forhusets kælder og kviste, og her var mange steder også stadig brug for plads til køreheste, foder og vogne.

Enkelte gader, som Bagergade og Skattergade, havde på flere af matriklerne egentlige baggårde, hvor der var indrettet bolig for én eller – oftest – flere familier.

De lave byhuse i Skattergade og kig til Sct. Nicolai Kirke (tv) samt et af de mange baghuse (th).

Et stort areal i baggården mellem Jernbanegade, Skattergade, Brogade og Korsgade er inddraget til parkering (tv). Ligeledes anvendes Torvet som parkeringsplads (th)

Jernbanen gennemskærer den historiske bykerne. Øst for banen ligger et etagebyggeri fra 2006 (tv). Gennemskæringen af Skattergade mildnes ikke af den omfattende skiltning. På baggrund af en række personpåkørsler blev det i 2010 besluttet af lukke overgangen. Dermed har man også lukket byens ældste gadeforbindelse til havn og færgested.

Brogades fine og harmoniske facadeforløb (tv). Den helt nye bebyggelse er indpasset fint i forhold til farver, skala og facaderytme uden at være pastiche (th).

Bindingsværksejendommen på hjørnet af Kattesundet er ren pastiche. Den er opført i 1939. Den tidligere brandstations karakteristiske kamtagavle ses på den anden side af gadegennembruddet ved Ramsherred (tv). Vor Frue Kirke ligger på en lille græsklædt høj (th).

Umiddelbart i forbindelse med Møllergade er Lilletorv.

Bevæger man sig fra nord mod syd ad Møllergade stiger terrænet dramatisk på den første del af forløbet (tv). Det flader derefter gradvist ud (th).

Mellem Pistolstræde og Lilletorv er terrænet mere fladt (tv). Herefter falder det igen mod Gerritsgade og Brogade (th).

På hjørnet af Korsgade og Brogade ligger en historicistisk ejendom, der prydes af et hjørnetårn med irgrønt tag. Tårnet fungerer som fikspunkt, når man bevæger sig ad Møllergade (tv). Ved Sct. Nicolai Kirke ændrer det veldefinerede gaderum karakter. Rummet åbner op, og træerne giver det et grønt, landskabeligt præg (th).

Der er stor forskel på, hvordan butiksruderne er indpasset i den oprindelige arkitektur. På fotoet til venstre er der ingen spor efter bygningens oprindelige facade og indgangsparti, og det tunge tegltag "svæver" over glasfacaden. På eksemplet til højre er den oprindelige facade bibeholdt og respekteret.

I området omkring kirken er der mange fine kig til de historiske bygninger (tv). Rødstensbygningen med det karakteristiske tegltag med de mange kviste danner en massiv væg mod syd (th).

Sct. Nicolai Gaarden fra 1897 er fredet (tv). Skråt over for ligger endnu en mindre bygning med samme karakter (th).

De fredede bindingsværkshuse syd for Sct. Nicolai Kirke (tv). Mod øst afgrænses området af Korsgades baghuse (th).

I bymidten ligger mange fine og velbevarede bindingsværkshuse fra 1700-tallet og 1800-tallet. En del af dem er fredede, bl.a. de tre byhuse på Bagergade (tv) og Krøyers Pakhus (th).

Møllergade 34 (tv.) og 35 (th.) er begge opført i slutningen af 1700-tallet. Begge ejendomme er fredede.

ARKITEKTUR OG BYGGESKIK

Svendborg er rig på smukke, velbevarede bygninger. Mere end 20 af de historiske bygninger i middelalderbyen er fredede og rummer ikke blot arkitektoniske og kulturelle værdier af lokal betydning, men repræsenterer det ypperste af dansk bygningskultur. Den historiske udvikling kan læses i de mange forskellige stilarter, der er repræsenteret i området omkring kirkerne og Møllegade.

Både i Vestergade, Kyseborgstræde, Bagergade og langs Møllergade ligger en række unikke eksempler på bindingsværksejendomme fra 1700-tallet og 1800-tallet. Her findes både simple byhuse, større købmandsgårde og pakhuse. Anne Hvides Gård fra 1560 er den ældste, private bygning i Svendborg.

Fra midten af 1800-tallet findes flere gode eksempler på klassicistiske bygninger, der med enkle virkemidler, stram symmetri og klassiske detaljer som frontgavle, pilastre og kvadrer giver bygningerne en harmonisk og til tider monumental fremtræden.

Fra slutningen af 1800-tallet findes en række historicistiske ejendomme, der i formsprog og materialevalg genskaber tidligere tiders arkitektoniske idealer ofte i en sammenblanding af stilarter. På Klosterpladsen ligger blandt andet en hjørnejendom med tydelige referencer til renæssancens købmandsgårde.

De svungne volutgavle og den fremtrædende sandstensdekoration er typisk for danske renæssancebygninger, og efterlignes her på en historicistisk ejendom fra 1898 (tv). Til højre ses to andre eksempler på historicistiske gavlmotiver.

Klassicismens stramt symmetriske facader er at finde mange steder i Svendborg, som her på den tidligere Sparekasse for Svendborg og Omegn (tv). De klassicistiske træk findes dog ikke kun på store, monumentale bygninger, men ses også på mange byhuse i bymidten (th).

I starten af det 20. århundrede satte Skønvirke en kort periode sit aftryk på dansk arkitektur. I Svendborg er der kun ganske få eksempler. Et af dem er ejendommen Klosterplads 8, hvor Skønvirkens organiske former blandt andet ses i vinduernes opsprosing.

Der findes ganske få eksempler på skønvirke i bymidten. Her er det en ejendom fra 1923 på Klosterplads (tv). Indimellem ses butiksfacader med Skønvirketræk (th).

Den internationale funktionalisme kom til Danmark i 1930'erne og kan ses flere steder i Svendborg. Et af de mere fremtrædende eksempler er ejendommen på Gåsestræde. De geometriske former og enkle formsprog samt de markerede horisontale vinduesbånd og hjørnevinduerne gør den tidstypisk.

I perioden efter 2. verdenskrig er der kun opført få bygninger i den historiske bykerne. Ejendommen på hjørnet af Møllergade og Brogade er et fint eksempel på, hvordan den internationale funktionalisme tilpasses de dansk byggeskik. Imens bygningens afrundede hjørne og enkle facadekomposition trækker på referencer fra funktionalismen er materialevalget og det klassiske sadeltag typisk for solidt, dansk byggeri. I dette tilfælde opstår en fin og kontrastfuld helhed.

Rendyrket funkis fra 1930'erne findes blandt andet på Gåsestræde (tv). Ejendommen på hjørnet af Møllergade og Brogade er tidstypisk eksempel på dansk funktionel arkitektur fra 1950'erne (th.).

Svendborgs Rådhus fra 1939 er et fornemt eksempel på modernismens fortolkning af klassiske bygningsformer.